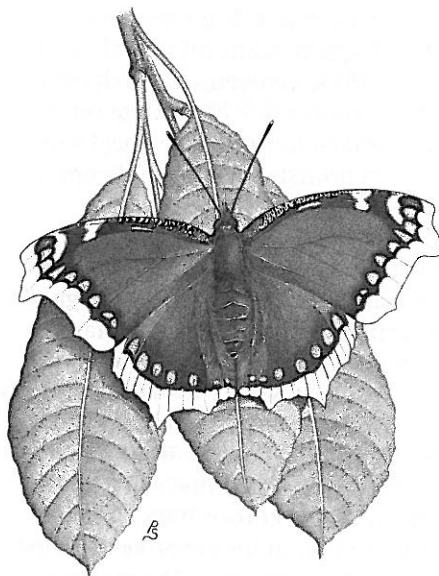

Iedereen weet het zich nog te herinneren, de grote invasie van de Rouwmantel in 1995. Zou dit het begin zijn van een hervestiging van deze soort in Nederland? We gingen er eigenlijk wel van uit. Op de eerste vondst van de rupsen in Nederland werd zelfs een Wolftrail vlinderreis uitgelooft. Nu, ruim twee jaar later, maken we de balans op.

De invasie

In het najaar en de nazomer van 1995 kwamen bij De Vlinderstichting 1566 meldingen van de Rouwmantel (*Nymphalis antiopa*) binnen van in totaal maar liefst 1732 vlinders (zie kaart 1). En dan te bedenken dat er in de bijna 150 jaar daarvoor maar 700 vlinders zijn gemeld. Hierbij is het goed te bedenken dat er ook zeer veel Rouwmantels zijn geweest die niet zijn gezien of die wel zijn gezien, maar niet aan De Vlinderstichting zijn doorgegeven. Je kunt gerust aannemen dat er honderdduizend Rouwmantels in Nederland hebben rondgevlogen. In Duitsland heeft men in de zestiger jaren een proef gedaan waarbij men 868 duidelijk gemerkte Rouwmantels vrijliet in Bonn in een drukbevolkt gebied (Von Roer, 1970). Men gaf flink aandacht aan het experiment in de pers en vroeg iedereen om de gemerkte vlinders te melden. Uiteindelijk waren er zestien terugmeldingen, dus nog geen twee procent! Bij een volgende poging een aantal jaren later met

De Rouwmantel; een blijvertje?

ruim 1500 dieren werden maar 13 vlinders teruggemeld.

Rouwmantel

TEKENING: PAUL SCHOENMAKERS

Tsjechische Rouwmantels

Het vermoeden was dat de vlinders die in Nederland werden gezien uit het zuidoosten van Europa afkomstig waren (Van Swaay, 1995). In de periode dat de grote aantallen binnenkwamen, eind juli 1995, waaide vrijwel constant een zuidoostenwind. Inmiddels is uit contacten met vlinderkenners uit de rest van Europa duidelijk geworden dat met name in Tsjechië in de zomer van 1995 erg veel Rouwmantels aanwezig waren. Waarschijnlijk zijn deze gaan zwerven en door het goede warme weer en de wind hebben veel vlinders Nederland, maar ook het noorden van België (Vanholder, 1996), Engeland en Denemarken, weten te bereiken.

September 1995 was hier in Nederland de toptijd. Ruim 770 waarnemingen van in totaal 967 vlinders werden toen gemeld.

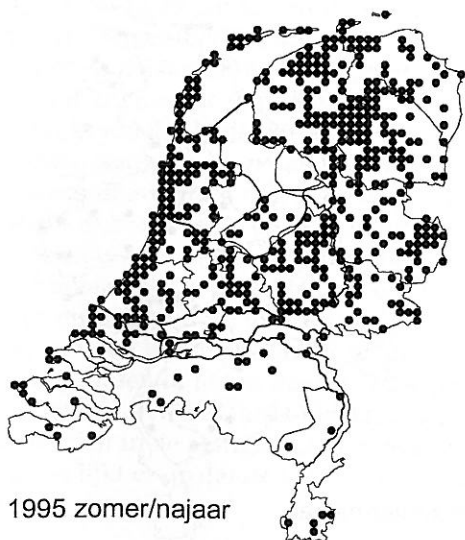
Overal in Nederland zijn wel Rouwmantels gezien, maar toch voornamelijk boven de grote rivieren. Veel meldingen kwamen uit de duinstrook van Noord- en Zuid-Holland en vooral de Wadden scoorden goed.

Texel als topper

Texel spande wel de kroon. Bijna dagelijks kregen we telefoontjes van dit eiland over waarnemingen van de Rouwmantel.

Verspreid over het eiland, werden uit 36 ki-

tekst: Kars Veling

1995 zomer/najaar

Zowel in 1996 als in 1997 moeten er in Nederland rupsen van de Rouwmantel zijn geweest. Niemand heeft ze echter gevonden.

FOTO: RENÉ KREKELS

lometerhokken zeker 124 vlinders gemeld. Eenmaal werden zelfs 13 vlinders bij elkaar gezien. Het nieuws over deze uitgestorven vlinder deed al gauw de ronde en veel mensen op Texel gingen op zoek. Een bekende plek was een zieke abeel in Den Burg. Hierop werd dagelijks de Rouwmantel gezien en dit trok veel bekijks. Zoveel zelfs dat een buurtbewoner de gemeente vroeg de boom te kappen, want hij was al die potentiekijkers zat!! De gemeente deed dit nog ook en dat veroorzaakte een flinke rel op dit eiland. Waarschijnlijk is de abeel verwerkt tot een houtstapel voor in de open haard.

De overwintering

Dat open haardhout is trouwens een goede overwinteringsplek voor de Rouwmantel, want binnenshuis overwinteren, zoals de Dagpauwoog en de Kleine vos wel vaak doen, komt bij de Rouwmantel veel minder voor. Hij zoekt holle bomen, houtstapels of dichte begroeiing van conifeer of Klimop. In november en december 1995 zijn vijf vlinders gevonden in hun overwinteringsverblijf, vooral in open haardhout. Deze wintermeldingen kwamen uit Friesland (Koudum), Drenthe (Lheebroek en Exloo), Gelderland (Bennekom) en Zuid-Holland (Dordrecht). De winter was bijzonder geschikt. Het was droog en koud en dat is wat de meeste insecten en ook de Rouwmantel, wel kunnen waarderden. Ze zijn dan in volkomen rust en verbruiken dus weinig energie. Ook in Eeklo in België werd een Rouwmantel begin januari gevonden in een stapel brandhout.

Het voorjaar

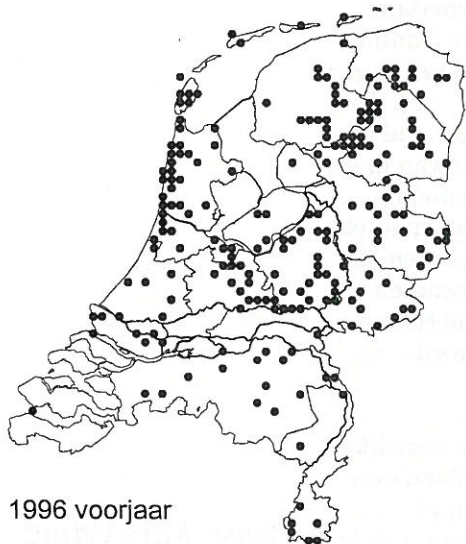
Vol spanning werd uitgekeken naar het voorjaar. Zou de Rouwmantel de winter hebben overleefd? Op 12 maart kwam de eerste melding, maar dit was in een kas in Aalsmeer en dus niet een vrij rondvliegende vlinder. Deze werd op 14 maart wel gezien in Krommenie. Hierna kwamen de meldingen (ruim driehonderd) weer overal uit het land. Opmerkelijk was de melding van vijf exemplaren op de Bergerhei op 25 maart 1996 (Beumeler, 1997). Niet alleen was dit een plaats in Limburg waar de soort in 1995 niet was gezien, maar in het voorjaar vijf exemplaren op één

plaats is ook bijzonder. De vlinders vlogen in de luwte van enkele stuifduinen in de buurt van een ven met berken en wilgen. Dat zijn beide bomen die de rupsen als voedselplant gebruiken en er werd uiteraard direct gehoopt op voortplanting. In het meinumner van 'Vlinders' werd een oproep geplaatst om te gaan zoeken naar rupsen van de Rouwmantel (Veling, 1996). Ondanks de prijzen die hiervoor werden uitgelooft (een Wolftrail Vlinderreis en een krat bier) zijn geen rupsennesten in Nederland gevonden, ook niet op de Bergerhei!

Toch voortplanting?

Ondanks dat de rupsen niet zijn gevonden, gaan we er toch vanuit dat de Rouwmantel

1996 voorjaar

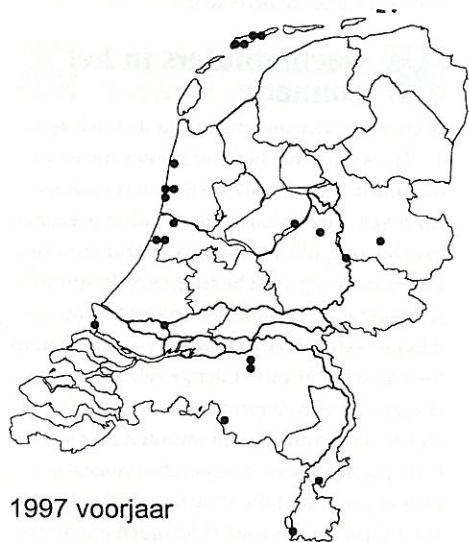

1996 zomer/najaar

zich plaatselijk in Nederland heeft voortgeplant. Al in juli kwamen de eerste meldingen van vlinders van de nieuwe generatie en in totaal werden in zomer en najaar van 1996 tweeënvijftig vlinders gezien. Op Zeeland na is de soort in alle provincies gezien, maar er lijkt toch een voorkeur te ontstaan voor de oostelijke helft van het land. Ook nu werden de meeste vlinders waargenomen in september. Tot nu toe was het net 'Tien kleine negertjes'. Elke volgende periode neemt het aantal vlinders af. Zouden na de winter nog vlinders over zijn?

1997

In maart 1997 werden al vroeg de eerste meldingen gedaan. In totaal 25 vlinders werden dit voorjaar gezien. Terwijl het er in de zomer van 1996 op leek dat de vlinders zich met name in het oosten handhaafden, werden in het voorjaar vooral in de Noordhollandse duinen nog regelmatig Rouwmantels waargenomen.

1997 voorjaar

Op het moment dat dit wordt geschreven is het half september. De waarnemingen van zomer en najaar 1997 zijn nog niet allemaal binnen en de vlinder vliegt nog, maar het lijkt wel duidelijk dat er weer minder worden waargenomen dan in 1996. De Rouwmantels zitten nog in de oostelijke helft van het land en op Terschelling (kaart 5). In Almelo is de Rouwmantel nu al drie jaar achtereen op dezelfde plek waargenomen en in Bilthoven werden meerdere exemplaren bijeen gezien. Deze regio, de zandgronden in het midden en oosten van het land waren de laatste plekken waar de soort zich in de zestiger jaren handhaafde en het lijkt er op dat de soort weer terug is bij die situatie.

1997 zomer/najaar

De toekomst

Het lijkt er op dat de Rouwmantel de komende jaren weer net als vroeger in zeer lage aantallen aanwezig zal zijn. Een belangrijke reden hiervoor is waarschijnlijk dat de dichtheid aan vlinders in het voorjaar, als ze op zoek gaan naar een partner om mee te paren, te laag is. De kans om een partner te vinden is gewoon te klein. De reden waarom de soort het in Nederland blijkbaar niet goed doet is onduidelijk. Het feit dat hij vroeger nooit veel in Nederland aanwezig was en ook in Engeland geen vaste populaties heeft, kan er op wijzen dat de soort het zeeklimaat dat daar en hier heerst niet goed kan verdragen. Dat het weer de reden zou zijn voor het verdwijnen van de soort uit Nederland in de zestiger jaren kon niet worden aangetoond als werd gekeken naar het aantal warme dagen in de zomer of naar de 'strengheid' van de winter en de hoeveelheid neerslag in de winter (Janss, 1993). De invasie van 1995 en de afvalrace die we sindsdien zien, geeft wel aan dat de Rouwmantel het schijnbaar niet naar z'n zin heeft in Nederland. We zullen dit zeer grootschalige (onbedoelde) veldexperiment zeker verder vervolgen.

Literatuur

- Beumeler, 1997. De rouwmantels van 1995 en 1996. *Natuurhistorisch Maandblad* 86 (7): 175-176.
- Janss, G., 1993. De Rouwmantel, ooit algemeen, nu zeldzaam. *Vlinders* 8 (4): 22-24.
- Swaay, C. van, 1995. Moet de Rouwmantel van de Rode lijst? *Vlinders* 10 (4): 16-18.
- Roer, H. von, 1970. Untersuchungen zum Migrationsverhalten des Trauermantels (*Nymphalis antiopa* L.). *Z. Angew. Entomol.* 65 (4): 388-396.
- Vanholder, B., 1996. Trekvlinders in 1995, twaalfde jaarverslag. *Phegea* 24 (2): 49-68.
- Veling, K., 1996. Een vlinderreis voor de eerste vondst, op zoek naar Rouwmantelrupsen. *Vlinders* 11(2): 24.

Summary

The invasion of the Camberwell Beauty (*Nymphalis antiopa*) in 1995 in the Netherlands was an event which will not soon be forgotten. Favourable winds brought large numbers of butterflies from south-eastern Europe and there were high hopes that this rare species would resettle here. The following year butterflies were sighted after hibernation and it is believed these did reproduce, although no caterpillars were actually seen. In 1997 there were only a few sightings of the Camberwell Beauty, making it once again a rare species.